

ARTA TRADUCERII ȘI INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ

<https://doi.org/10.52673/18570461.21.2-61.13>

CZU:81'25+004.8

Doctor în filologie **Miroslava METLEAEVA (LUCHIANCHICOVA)**

E-mail: mira@imperativ.mldnet.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1404-6598>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

THE ART OF TRANSLATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Summary. The cognitive process and one of its most difficult aspects – translation into different languages - is an obstacle to creating a perfect Artificial Intelligence, because translation is not limited to formulas. The accuracy of the terminology and the lack of ambiguity of the word are the purposes of artificial intelligence while limiting the development of linguistic thinking. The transhumanism involves the improvement of the man, as an unfinished link of evolution, based on his connection with technological elements. From the author's point of view, the “man-machine” interaction offers a dubious advantage for the human civilization and the planetary ecological system. This is, first of all, anachronistic and its main goal is singularity, i.e., the management of intellectual energy within the strict framework of technology. The article schematically provides the explicit sequence of the translation process. Based on relevant examples, the author demonstrates the difference between mental operations of Artificial Intelligence and those of the man in the translation process. According to the author, translation is a universal feature of human thought, while the process of translating the thought into the speech form is due to biological-genetic, emotional, socio-historical memory and experience, as well as the possibility of the individual translation of the thought into the mother tongue and into any other language. Moreover, translation is one of the strongest survival qualities of *homo sapiens*.

Keywords: Artificial Intelligence, man-machine, transhumanism, singularity, translation process, polysemy, memory, experience.

Rezumat. Procesul de gândire și unul dintre cele mai dificile aspecte ale sale – traducerea în diferite limbi – reprezintă un obstacol în calea creării unei Inteligențe Artificiale perfecte, deoarece traducerea nu se limitează la formule. Exactitatea terminologiei și lipsa de ambiguitate a cuvântului sunt scopul inteligenței artificiale limitând, în același timp, dezvoltarea gândirii lingvistice. Transumanismul presupune perfecționarea omului, ca o verigă nefinalizată a evoluției, în baza conexiunii sale cu elementele tehnologice. Interacțiunea „om-mașină”, din punctul de vedere al autorului, oferă un avantaj dubios pentru civilizația umană și sistemul ecologic planetar. Aceasta este, în primul rând, anacronică și urmărește drept scop principal singularitatea, adică gestionarea energiei intelectuale în cadrul strict al tehnologiei. Articolul prezintă schematic secvența explicită a procesului de traducere. În baza unor exemple relevante, autorul demonstrează diferența dintre operațiile mentale ale Inteligenței Artificiale și cele ale omului în procesul de traducere. Potrivit autorului, traducerea este o însușire universală a gândirii umane, iar procesul de traducere a gândului în formă de vorbire se datorează memoriei biologico-genetice, emoționale, socio-istorice și experienței, precum și posibilității de traducere individuală a gândului în limba maternă și-n orice altă limbă. Mai mult, traducerea este una dintre cele mai puternice calități de supraviețuire ale lui *homo sapiens*.

Cuvinte-cheie: Inteligență Artificială, om-mașină, transumanism, singularitate, proces de traducere, polisemie, memorie, experiență.

Conceptul de Inteligență Artificială este direct legat de o tendință relativ nouă în filosofie –transumanismul. Rădăcinile termenului „transumanism” țin de timpurile ce au anticipat epoca Renașterii. Primul care l-a folosit a fost gânditorul, poetul și teologul italian Dante Alighieri, în celebra sa lucrare *Divina Comedie*.

Termenul „transumanism” a fost propus pentru prima dată în 1957 de biologul și filosoful englez, fondatorul și primul președinte al UNESCO, Julian Huxley (1887–1975). S-ar părea că obiectivul principal al transumanismului – perfecționarea continuă a

omului ca verigă nefinalizată a evoluției pe baza descoperirilor științifice și tehnice și a noilor tehnologii care pot aduce omenirea la un nivel nou, inaccesibil anterior –, este unul rezonabil și salutar. Cu toate că la sfârșitul secolului al XX-lea această direcție a fost percepută de futurologi drept una pozitivă, între timp, ideile transumanismului au început să fie interpretate ambiguu.

În anii 1980, transumanismul era deja înțeles într-un sens diferit de cel conferit de Huxley. Adepții săi nu mai pledau pentru desăvârșirea oamenilor, ci

pentru înlocuirea lor cu o nouă formă de existență. În 1998, filosofii Nick Bostrom și David Pearce au fondat Asociația Mondială a Transumaniştilor.

Oponenții acestei direcții de gândire filosofică sunt de părere că realizarea ideilor transumanismului va submina valorile tradiționale în toate sferile existenței, acumulate în milenii de dezvoltare umană. Mark O'Connell, autorul cărții *To be a machine: Adventures between cyborgs, utopians, hackers, and the futurists solving the modest problem of death* (Inteligența artificială și viitorul umanității) demonstrează că în ciuda tuturor aspirațiilor sale pentru viitor, transumanismul are „puterea paradoxală a anacronismului său. [...] În viitor, pe care transumanismul îl așteaptă cu nerăbdare, el va fi într-un fel ori altul îndreptat în trecut” [1, p. 15].

Pentru a analiza originea ideilor transumaniste în înțelegerea lor modernă, vom apela la doctrină lui Ludwig Feuerbach privind teza că omul l-a creat pe Dumnezeu după propria sa imagine și asemănare. În plus, Feuerbach urmărește în mod clar ideile de de-personalizare și conștiință colectivă, potrivit cărora comunitatea umană nu poate atinge niciodată perfecțiunea și fericirea dacă există individualități în ea [2, p. 82].

Kai-Fu Lee, un cunoscut savant chinez în domeniul tehnologiilor moderne, se concentrează în predicțiile sale despre viitorul comunității umane pe faptul că a fi optimist în cursa Inteligenței Artificiale este posibil doar prin amintirea despre responsabilitatea pe care o impune tehnologia și că adevărata victorie stă acolo unde nici cele mai inteligente mașini nu pot ajunge, adică sensul vieții ar trebui căutat nu numai în progresele profesionale și științifice. Drept exemplu de direcție tehnocratică a transumanismului el îl citează pe Ray Kurzweil, un inventator excentric și ideolog major al GOOGLE, care afirmă că în viitor oamenii și mașinile vor fuziona. Potrivit lui, oamenii își vor încărca mintea în „nori” (baze de stocare a datelor – n.n.) și își „vor actualiza în mod constant corpul folosind nanoroboți special instruiți introduși în sânge. Kurzweil prezice că până în 2029 vom obține calculatoare de o inteligență comparabilă cu cea umană, iar culmea singularității va fi atinsă până în 2045” [3, p. 144].

Singularitatea ca termen înseamnă superioritatea inteligenței mașinii asupra persoanei umane care a creat-o. Totuși, în pofida perfecționării cibernetice continue a acestei creații intelectuale ce include biostructuri trunchiate (în principal structuri cerebrale), modificatorii săi, elita tehnocratică, urmăresc drept obiectiv principal gestionarea energiei intelectuale în cadrul strict al tehnologiei menținându-și totodată rolul decisiv în ierarhie socială.

Problema puterii este din nou ridicată: se pedalează vechile idei ale facerii omului, începând cu Adam, continuând cu Golemul și apoi cu Frankenstein (nu vom enumera toate invențiile automate care imită o persoană umană, pe care le-a făcut marele Leonardo da Vinci) până la ideile promovate de predecesorul teoretic al transumanismului, Ludwig Feuerbach, și înaintașul său Thomas Hobbes. Hobbes susținea că ordinea în societate nu poate fi realizată decât prin încheierea unui acord între cetățeni și stat, căruia fiecare cetățean îi cedează propria putere, primind în schimb protecția vieții și a bunurilor [1, p. 132]. Dar despre ce fel de contract social putem vorbi în era creării cyborgilor: cine cu cine îl încheie? Ce fel de societate? Totul este mult mai controversat.

Care ar fi oare relația traducerii, ca o însușire universală a gândirii umane, cu problemele filosofice actuale, inclusiv transumanismul?

Să ne amintim de faptul că *Programul european în domeniul științei și tehnologiei COST* (European Cooperation in Science & Tehnologie) a elaborat un proiect cu trei priorități strategice: promovarea și răspândirea celor mai avansate practici, dezvoltarea cercetării interdisciplinare pentru descoperiri științifice și împuternicirea atragerii tinerilor cercetători și inovatori. COST își îndeplinește misiunea prin finanțarea rețelelor ascendente, orientate spre excelență, deschise și incluzive în scopuri pașnice în toate domeniile științei și tehnologiei.

Într-un document expediat pe adresa Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării din Republica Moldova pentru a atrage angajații care doresc să se alăture participanților la proiectul COST în domeniul ales de solicitant, mi-a suscitat interesul direcția CA19102 Language in the Human-Machine Era (Limba în epoca omului-mașină, p. 4): „În următorii 10 ani, multe milioane de oameni vor ... purta dispozitive relativ discrete ... care oferă o lume captivantă și vizual lărgită”. Aceasta este „epoca omului-mașină”, o perioadă în care simțurile noastre nu sunt doar oarecum completate de dispozitive mobile portabile, ci completate total. Limbajul pe care îl vedem, auzim și producem va fi mediat în timp real de tehnologie. Acest lucru are implicații majore pentru utilizarea limbajului și, în cele din urmă, pentru limbajul însuși. Sunt lingviștii pregătiți pentru asta? Teoria, metodele și epistemologia noastră sunt capabile să facă față?” [4].

Autorii proiectului au identificat într-o oarecare măsură consecințele etice ale limbajului tehnologic: inegalitatea accesului la tehnologie, confidențialitate și probleme de securitate, noi vectori pentru înșelăciune și criminalitate etc.

Din șirul de domenii de interes pentru articolul nostru: limbi și literatură – traducere și interpretare; limbă; Inteligență Artificială; omul-mașină; interfețe (engl. interfaces) etc., în proiectul COST în prim-plan sunt vizate limbile și literatura: traducerea și interpretarea. Și nu este întâmplător. Traducerea, cu toată vechimea și semnificația sa în majoritatea sferelor activității umane, continuă să rămână *terra incognita* în multe aspecte ale sale. Boom-ul informațional din perioada postbelică, care a dus la schimbări semnificative în activitatea de traducere, precum și o abordare interdisciplinară a problemelor lingvistice, a ridicat anumite întrebări cu privire la aspectele extralingvistice ale comunicării verbale, iar dezvoltarea științei procesului literar a făcut posibilă dezvoltarea în continuare a științei traducerii. Teoria intraductibilității a suferit un șoc semnificativ, întrucât factorii lingvistici dau naștere nu numai dificultăților în traducere, ci și condițiilor pentru depășirea lor: „Indiferent de valabilitatea unei ipoteze, existența trăsăturilor universale esențiale ale limbilor nu este pusă la îndoială. Această universalitate este, desigur, o condiție prealabilă importantă pentru o tranziție reușită de la o limbă la alta în procesul de traducere” [5, p. 17].

Traducerea, asemenea unei radiografii, dezvăluie sensurile ascunse în hainele cuvintelor. Din punctul nostru de vedere, ceea ce se traduce, și anume textul literar al autorului, este o mega unitate stabilă separată (subliniez – o mega unitate), adică o imensă combinație intactă de cuvinte unite de ideea auctorială. Reiterăm: textul literar al autorului este o mega-combinație semantică stabilă de cuvinte. Cu toate realizările traductologiei moderne în ce privește terminologia profesională și tehnică, teoria traducerii artistice atestă un șir de lacune. Faptul că doar datele de „intrare” și „ieșire” sunt disponibile observației reale și analizei științifice, că procesul intelectual ca atare al traducerii continue să rămână neobservat și ascuns în cele mai complexe noduri de energie psiholingvistică a activității creierului traducătorului, transformă teoria traducerii într-o disciplină comparativă. Toate concluziile despre mecanismul de traducere se fac pe baza unei comparații a datelor inițiale și finale. Datele pentru comparație le oferă chiar operele – originalul (auctorial) și finalul (rezultatul traducerii).

Schematic, secvența explicită a procesului de traducere este un lanț dublu logico-semantic, în care nivelul extern constituie o manifestare emoțională → determinarea originalității textului sursă → stabilirea unui semn lexical cheie; iar nivelul intern (psihofizic) reprezintă atitudinea meditativă/spirituală → sistemul cognitiv → conflictul la nivel intercultural → stabilirea interacțiunii autorului/traducătorului. Aceste două

părți ale procesului sunt combinate în etapele inter- și extra- acțiunii de alcătuire a unui comentariu, al căror rezultat este selectarea și reproducerea unui semn-cheie idiolectic adecvat.

Avem de-a face cu două surse de cunoaștere: obiectele lumii exterioare și activitatea propriei mentalități. Sentimentele externe sunt trimise primei instanțe, obținându-se impresii (idei) despre lucrurile externe. În ceea ce privește cea de-a doua sursă de cunoaștere, care include gândirea, îndoiala, credința, raționamentul, cunoașterea ca atare și dorințele, ea se deosebește printr-un sentiment interior – reflecție. Astfel, există posibilitatea unei scindări, „dublări” a psihicului, adică ea se poate desfășura pe două niveluri: a) percepție, gândire, dorință; b) observarea, contemplarea acestor percepții, gânduri și dorințe [6, p. 257].

Bogdan Giu [7], cercetător român în domeniul traducerii, în meditațiile sale despre esența activității de traducere a făcut o remarcă semnificativă despre necesitatea „de a identifica și analiza specificul, și anume, înainte de publicare, a unei părți invizibile care nu există din punctul de vedere al culturii și literaturii: paratextul traducătorilor, adică ce înregistrează aceștia în timpul traducerii (și, evident, ce tip de scris este o traducere). Dar nimeni nu știe acest lucru încă și nu vorbește despre asta. Privită din această perspectivă, traducerea este un obiect complet nou, chiar virgin, al (meta-) cercetării. Mă refer la viitor” [8].

În cercetările mele privind interpretarea traducerilor capodoperei literaturii mondiale a poemului eminescian *Lucașfărușul* în limba rusă, am accentuat studiul introspectiv al propriilor mele procese de gândire care au avut loc în timpul activității de traducere. Cu toată subiectivitatea sa, „metoda introspecției” este considerată una esențială în cercetarea limbajului. Intuiția lingvistică, simțul limbii sunt caracteristice într-un grad sau altul tuturor utilizatorilor limbii. Aceste abilități constituie exemple de manifestare a auto-observării, care permite unei persoane să fie conștientă direct de anumite aspecte ale limbajului. Cu toate acestea, nu absolutizăm metoda dată, ci o aplicăm în combinație cu altele, folosind abordări diferite ale problemelor traducerii a poeziei în lucrarea noastră.

La traducere, obiectivul nostru a constat în transmiterea semantică a ideii autorului cu fidelitate maximă față de particularitățile artistice ale originalului. Principala dificultate era că aveam în față un text liniar și trebuia să transmitem cea mai mare parte a ideii acestuia în limba țintă fără să ne distanțăm de text. Exista riscul, care-l pândește pe fiecare traducător, de a deveni sclav al părții vizibile și liniare a conținutului.

Transferul complexității unei idei depinde de înțelegerea volumetrică de către traducător a semnificați-

ei acesteia și a capacității sale de a identifica markerii semantici care sunt cheia pentru deschiderea ușilor către spațiul asociativ non-textual (subtext, intertext, intratext etc.).

Toate aceste elemente ale manifestărilor creative sunt o parte integrantă a activității mentale a traducătorului de ficțiune (subliniez – de ficțiune), indisolubil legată de imaginație. Respectiva activitate mentală este un câmp al coliziunii gândirii critice, îndreptată atât către judecățile altora, cât și către judecățile proprii ale traducătorului. Acest câmp al gândirii creative este asociat cu generarea propriilor idei și evaluarea ideilor autorului textului original.

În psiholingvistică există conceptul de text precedent, adică un text cunoscut culturii și la care există referințe în vorbire. O referință poate să nu fie transformată și poate fi redusă până la o singură componentă – un cuvânt, crescând sarcina semantică a textului și incitând cititorul (în cazul nostru, traducătorul).

Nu există niciun scriitor în nicio epocă care să se angajeze în creativitate de la zero: în mod conștient sau subconștient, el a concentrat suficientă experiență literară națională și universală, pe care M. M. Bahtin o definește ca „memoria literaturii”. Într-un sens mai larg, această memorie poate identificată cu experiența anterioară, pe care am menționat-o mai sus.

Bogdan Giu, comentând anumite moduri de a traduce, concluzionează: „Nu o facem în moduri diferite și, într-o altă măsură, nu facem altceva decât să traducem, inițial traducem. Facem ceea ce schimbă totul. Sau, mai exact: poate schimba totul ...” [8, p. 2]. El ne aduce la o concluzie foarte importantă, aceea că autorii sunt primii traducători și că traducerea începe mult mai devreme decât traducerea inter-lingvistică, când se încearcă recrearea textului unei limbi în cadrul altuia, adică o încercare de a-l transfera dintr-un spațiu lingvistic în structurile specifice ale altei limbi.

Dacă abordăm problema traducerii mai amplu, ajungem să definim **capacitatea de a traduce drept o însușire universală a gândirii umane**. Înainte de a pune gândul în formă de vorbire, are loc un proces mental, a cărui secvență, în opinia noastră, este următoarea: formă de gândire amorfă > idee-gândire > gând-text > traducere (transmitere) în limba sursă pentru schimbul comunicativ.

La această etapă putem vorbi despre decodificare, interpretare, traducere a „limbajului” gândirii autorului de către autorul însuși pentru a reproduce ceea ce vrea să transmită receptorului (cititorului). Reflecțiile asupra actului creativ de transformare a modului de gândire în reflecție verbală, adică asupra transpunerii inspirației în parametri lingvistici, este un obiect de interes nu numai pentru psihologie și filosofie, ci și

pentru creatorii de texte literare. Acest lucru l-a exprimat cât se poate de clar poetul rus F. Tiutcev în poemul *Silentium* – „Gândul rostit este o minciună”.

V.D. Psurtsev evidențiază aspectul formării sensului (atât în apariție, cât și în percepție), observând că „specificul unui text literar (...) constă în absența principială la creatorul și la interpretul lui a orientării spre „vizibilitatea simplă”, unidimensionalitatea sensului. (Prin urmare, antipodul textului literar va fi un text căruia îi lipsește o astfel de calitate)” [9, p. 251-252].

În acest sens, rolul unui criteriu suplimentar aparține componentelor figurativ-asociative. Anume componentele figurativ-asociative marchează stilistic textul literar. De asemenea, trebuie reținută o remarcă foarte semnificativă a lui V.D. Psurtsev, care este direct legată de traducere: „(...) textul originalului și textul traducerii (...) sunt liniare în caracterul lor dat, în timp ce conceptul și semnificația sunt voluminoase” [9, p. 255].

Anume aici în calea „umanizării” mașinii apare un obstacol. Nicio mașină nu va putea rezolva vreodată problemele cu care se confruntă autorul ca prim traducător al propriei sale idei dintr-o formă de gândire amorfă în limba sa maternă. Nicio mașină nu poate face față sarcinilor cu care se confruntă traducătorul textului literar din limba sursă în limba țintă. Transmiterea gândirii ample a autorului este asociată cu coduri atât ale sursei, cât și ale limbii țintă. Interpretarea gândirii autorului este legată de gândirea traducătorului și de toate componentele psihosociale și ale mediului temporal-spațial al ambilor.

„Influența socială este omniprezentă. Se desfășoară pretutindeni și întotdeauna. Aceasta este o parte a structurii lumii” [10, p. 15]. Unul dintre fondatorii psihologiei sociale, Kurt Lewin, ne-a oferit cu mult timp în urmă o ecuație simplă: „comportamentul este o funcție a două variabile – personalitatea unică a individului și situația în care el sau ea acționează” [10, p. 51]. Atât scriitorul, cât și traducătorul nu pot să se detașeze de acest lucru – compararea –, întrucât ambii, în ciuda recunoașterii individualității lor în sfera de influență, sunt încă sub impactul clipei, care este o componentă a influenței la fel de semnificativă – puterea situației, puterea mediului temporal.

În filosofia postmodernismului, fenomenul puterii limbajului este analizat pe larg. Conform conceptului lui R. Barthes, teoretic sunt posibile doar două variante alternative ale corelației dintre putere și limbaj: cooperarea și opoziția. Neutralitatea lingvistică în raport cu puterea, potrivit lui R. Barthes, este în principiu imposibilă, „unele limbi vorbesc, se dezvoltă, își însușesc trăsăturile caracteristice în lumina (sau sub adăpost) ale Autorității ... Alte limbi sunt dezvoltate,

dobândite, înarmate în afara Autorității și/sau împotriva acesteia” [11]. În terminologia lui R. Barthes, limbile de primul tip sunt definite ca „limbaje encratic” (care corespund „tipurilor de discurs encratic”), limbile de tipul al doilea sunt denumite „acratice” (și, respectiv, „tipuri de discurs acratice”) [11].

Traducerea și interpretarea sunt inseparabile, iar influența factorilor externi asupra activității de traducere este semnificativă, dovadă fiind numeroase exemple de traduceri inadecvate create sub presiunea factorilor socio-istorici ai unei anumite epoci.

În acest sens, teoria Skopos, prezentată în 1984 de savanții germani Katharina Reiss și Hans Vermeer în lucrarea *Grundlegendeiner allgemeinen Translations-theorie* [12], se bucură de o anumită popularitate. Autorii pleacă de la ideea că parametrii traducerii sunt determinați de nevoile și cererile cititorului-client, adică scopul traducerii este destinatarul dorit, iar traducătorul este liber fie să reproducă originalul, fie să se abată de la el sau să-l neglijeze complet, fără a acorda o atenție deosebită subtilităților lingvistice. De fapt, teoria dată pretinde să justifice sub aspect științific traducerea țintă.

Din punctul nostru de vedere, acesta este unul dintre pașii ce pune stăpânire pe procesul de gândire, dacă este imposibil să-l reproducem integral într-o versiune artificială a mașinii-creier. Adică, **dacă este imposibil să controlezi procesele de gândire din interior, atunci este mult mai ușor să le influențezi din exterior.**

R. Barthes menționează: „De altfel, limbajul encratic (cel care apare și se răspândește sub protecția puterii) este prin natura sa un limbaj repetitiv; toate instituțiile lingvistice oficiale sunt mașini care mestecă în mod constant aceeași gumă: școală, sport, publicitate, cultură de masă, producție de cântece; mijloacele mass-media reproduc non-stop aceeași structură, același sens și, uneori, aceleași cuvinte: stereotipul este un fenomen politic, este chiar întruchiparea ideologiei” [13, p. 494 – traducerea noastră].

Stereotipurile de gândire impuse restrâng orizonturile conștiinței și astfel stabilesc algoritmi automatizați în direcția necesară cu suprimarea impredictibilității nedorite a inteligenței individuale atunci când este tradus un text-gând într-o limbă sursă sau limbă-țintă. Accentuăm că pentru autorii teoriei Skopos gradul în care traducerea se apropie de original este nesemnificativ dacă corespunde unui scop anumit. Ne confruntăm, prin urmare, nu cu o teorie a traducerii, ci cu o teorie a alterării textuale, o teoretizare pe tema comercializării traducerii pe piața mondială.

Aceste idei se vehiculează de mult în literatura universală. O declarație rigidă a fenomenului respec-

tiv, inerent viitoarei „societăți a ideilor tehnologice”, care a dizolvat în sine absurditatea „societății de consum” și duce la lipsa totală de libertate, a fost formulată în 1948 de George Orwell în celebrul său roman-antiutopie *1984*: „Scopul Nouvorbei nu este doar acela de a oferi un mijloc de exprimare concepției despre lume și obiceiurilor mentale proprii adepților devotați ai SOCENG-ului, ci, în același timp, de a face imposibil orice alt mod de gândire (SOCENG – abreviat din *Socialismul Englez* – ideologia statului utopic Oceania – n.n.). ...Nouvorba este concepută nu pentru a extinde, ci, dimpotrivă, pentru a restrânge sfera de gândire, iar acest scop este sprijinit, în mod indirect, prin reducerea la minimum a cuvintelor disponibile în limbă” [14, p. 331-332]. Și apoi urmează: „Literatura pre-revoluționară trebuie neapărat supusă unei traduceri ideologice – adică unor modificări nu numai de limbă, ci și de conținut” [14, p. 343]. ... O mare cantitate din literatura epocilor precedente se află deja în curs de transformare în acest mod” [14, p. 343]. În viitorul Oceaniei, latura emoțională și cognitivă a vieții este redusă la minimum: cărțile sunt scrise cu ajutorul tehnicii speciale, cunoașterea limbilor străine este interzisă pentru majoritate. Aici funcționează doctrina „trecutului în mișcare”, potrivit căreia memoria este criminală atunci când este adevărată, iar trecutul nu există, el se permite după modul în care este construit în momentul actual.

Realitatea a coincis destul de des cu predicțiile autorilor profeți. Or, „Activitățile de traducere din Republica Moldova, ca și toate activitățile, au fost limitate până în 1991. ... Studiarea limbilor străine și funcționarea domeniilor relevante (predare, traducere etc.) se aflau sub un control constant (...), deoarece erau legate de activități care ar putea avea un impact ideologic mare asupra grupurilor individuale sau asupra societății în ansamblu (...). Din cauza cenzurii, jurnaliștii moldoveni au fost nevoiți să scrie la început articolele lor în limba rusă, iar abia apoi textul se traducea în limba „moldovenească” [15, p. 24].

Relevantă în contextul celor analizate este soarta lui Alexandru Robot (Alter Rotman, 1916–1941), scriitor și poet de avangardă, jurnalist și critic literar, a cărui operă a fost influențată în special de limbajul encratic. În creativitatea lui A. Robot, a căruia poezie în anii 1930 a fost percepută de contemporani ca fiind extrem de experimentală și la care au atras atenție personalități remarcabile ale literaturii și culturii române, precum G. Călinescu, E. Lovinescu, Perpessiciu și alții, în condițiile istorice austere ale regimului sovietic s-a produs o degradare valorică. Salvându-se de teroarea fascistă, el a ajuns în URSS, plătind aceasta iluzorie libertate fizică cu încătușarea libertății de exprimare.

Opera sa strălucită de la începutul anilor '30 ai secolului al XX-lea, în condițiile dominantei literare – realismul socialist, a suferit schimbări cardinale care au marcat victoria presiunii ideologice asupra destinului artistului. Un talent enorm a fost adus la un numitor comun și anonim. Pentru comparație, iată două rânduri din poeziile sale cunoscute: a) „S-a culcat o floare cu un flutur / Și-am pătruns în zi, ca-ntr-un năvod” (*Priveliște*, 1932) [16, p. 48]; b) „Întâia primăvară colhoznică a țării! / Trecând prin stepă, Nistrul a înflorit la noi” (*Primăvara colhoznică*, 1940) [16, p. 69].

A traduce, așa cum a remarcat Michèle Leclerc-Olive, înseamnă o încercare de a „evita normativitatea impusă” a conceptelor, adică a crea, a pipăi, a simți nevoia unei anumite re- „conceptualizări” locale [7].

În ciuda numeroaselor tendințe transumaniste, toate ele urmăresc un singur scop – crearea unei persoane fără dizabilități fizice. Dar practic niciunul dintre fondatorii acestor concepte filosofice nu ridică problema locului emoțiilor, moralității, culturii în conștiința viitorului om. Faptul este că ele pur și simplu nu sunt acolo: post-omul este reprezentat ca cea mai înaltă specie biotehnologică, a cărei conștiință se va baza pe Inteligența Artificială. Astfel, conceptele umane generale ca binele și răul, istoria, locul său în lume, relațiile cu alte persoane nu vor avea niciun sens pentru el, fiindcă omul-mașina va pierde o mare parte din experiența lui anterioară inutilă acum.

Echilibrul dintre absurd și raționalitate este foarte problematic. Centrul de greutate al romanului cunoscutului poet și prozator român Nichita Danilov *Mașa și Extraterestrul* reprezintă dialogul creat de imaginația autorului. O ciocnire tensionată de lumi și percepții diferite are loc între țărancă Masha din satul lipovenilor Brodino din România cu un extraterestru obosit de eternitate care a dat pe aici dintr-o altă galaxie. Se face o încercare dificilă de a îmbina cele două sisteme morale, care trece în cursul acțiunii într-un fel de duel între omul natural și „evoluția” sa civilizațională și socio-tehnocratică violentă. Romanul se încheie cu o prezicere a morții iminente a binelui și răului în om și a învierii răului înfinit, care nu lasă aproape nicio speranță, pentru că în pânțele Mașei, „rotund ca un dovleac, plin de formule, cifre, triunghiuri, hexagoane și alte abstracțiuni, încurcându-și unul în altul cornițele de ied, noul Adam și noua Evă, mișcând din copite, se pregăteau să iasă la lumină, într-o nouă lume...”

Mașa tresări: behăitul bătrânei Evlampia vestea vremea amiezii. Plecase un demon, alții urmau să vină în locul său... [17, p. 194]

Trebuie de remarcat faptul că „imaginația creativă acționează adesea ca o executare provizorie a îndato-

ririlor gândirii logice ... În sens strict, gândirea logică este posibilă atunci când există suficiente informații sau ele pot fi obținute într-un mod logic. Și dacă sunt puține și imposibil de obținut, intuiția creativă și imaginația ajută prin crearea unor verigi lipsă și legarea faptelor într-un sistem” [6, p. 106] până când se găsesc fapte reale și conexiunile dintre ele, confirmând sau infirmând munca imaginației. „Acest rol al imaginației creatoare nu este același în diferite domenii de activitate: de exemplu, rolul său în cercetarea științifică este ceva mai mic decât în creativitatea literară” [6, p. 106].

Procesul de traducere literară, bazat pe imaginația creativă a traducătorului, este o întruchipare vie a creativității. „O persoană umană niciodată n-a fost un personaj care să poată fi cuprins cu mintea cu o simplificare acceptabilă în ansamblu. Acesta e visul zadarnic al multora. De îndată ce omul este înțeles sub aspectul său cel mai simplu, el imediat se afirmă în complexitatea sa obișnuită” [18, p. 596].

Este ciudat să așteptăm de la o mașină – inteligență artificială că va gândi ca o persoană umană sau va fi ghidată de aceeași moralitate ca și *homo sapiens*.

Dacă ne întoarcem la teza lui B. Giu și presupunem că noi toți (inclusiv cetățenii de rând) suntem implicați într-un proces permanent de traducere (înșușire inerentă tuturor oamenilor), este firesc ca în timpul comunicării (noi fiind creaturi sociale) în mintea tuturor, într-o anumită măsură sau alta, apar aceleași procese ca în cazul autorului unei idei sau al unui traducător profesionist care își transformă gândurile sale în forme semantice lingvistice.

Adică, atunci **când spunem că procesul de traducere în stadiul său intern este un sistem psihofizic complex, cu totul diferit la fiecare *homo sapiens* (cu mulți parametri comuni), ne referim, de asemenea, și la faptul că aceasta este una dintre cele mai puternice însușiri ale supraviețuirii sale.** În legătură cu diviziunea muncii, apariția limbajelor profesionale și complexitatea ierarhiei sociale, un limbaj encratic, care are multe în comun cu manifestările practice ale transumanismului în aspirațiile sale de Inteligență Artificială, a căpătat o semnificație specială în intensificarea impactului asupra conștiinței de masă.

Aspectul volumetric al ideii nu poate fi conceput în codul transumanist, deoarece, oricât am dori, este imposibil să creăm o astfel de Inteligență Artificială care să includă integral identitatea intelectuală naturală și imprezvizibilă a omenirii. Prin urmare, Inteligența Artificială Perfectă (IAP) poate unifica doar anumite etape ale transferului procesului de gândire într-o formă vizibilă și auditivă pentru îmbunătățirea tehnică a unui dispozitiv cibernetic cu sistemul organic uman (sau ceea ce rămâne din el).

Gândirea tehnică ca parte aplicativă a gândirii volumetrică imprevizibile, inerentă unei anumite caste de înaltă tehnologie a specialiștilor, are tendința de a raționaliza, sistematiza și reglementa. Același lucru se aplică sferelor științifice și tehnice ale limbajului care nu tolerează sinonimizarea, adică varietatea. **Incapacitatea percepției multidimensionale a realității se transformă inevitabil în indiferența tehnocraților, iar o astfel de indiferență e o demonstrație a absenței instrumentelor umanitare de diferențiere.**

Purtătorii unui limbaj tehnocratic – limbaj aplicat care nu are conținut emoțional, psihologic, etnic, etic etc., cel mai adesea sunt adepții puterii interesate de limitarea mecanicistă a conștiinței și de abordarea unei persoane de rând ca pe o mașină, obișnuindu-o cu ideea de a se îmbunătăți cu ajutorul tehnologiilor și a beneficiilor legate de acestea, care permit depășirea gândirii naturale și a altor abilități. De cele mai multe ori, se dau ca exemplu capacitatea computerelor moderne de a învinge într-un joc de șah sau în jocul chinezesc GO cu nenumărate combinații. De aici și încercările de a reduce totul (din interesele socio-economice) la un limbaj universal al numerelor, care nu conține componente emoționale, morale, culturale și istorice. **Dar existența umană nu se limitează la jocuri, oricât de complexe ar fi acestea și care sunt, mai întâi de toate, reglementate. Într-un fel sau altul, soluția pentru problemele jocului poate fi calculată cu ajutorul AlphaGo, programat oricum de un om.**

Mark O'Connell subliniază că transumanismul, oricât de rațional s-ar gândi la ei înșiși, nu pot provoca încredere sau simpatie din cauza limitărilor umanitare, iar viitorul lor este foarte problematic, având în vedere că conceptele lor de viață obișnuită nu există. Cu toate acestea, O'Connell sesizează acest viitor în realitatea modernă, întrucât nu este întotdeauna sigur că trăiește în prezent.

Lucrul la calculator creează o anumită dependență de el în munca intelectuală de zi cu zi. Aceasta se referă, mai ales, la traducere. Traducerea automată modernă nu este adecvată transferului textului figurativ într-un alt mediu lingvistic. Cu toate acestea, există o oportunitate ușoară de a transforma textul figurativ în opusul său. Putem verifica acest lucru apelând la Google Traducere. Există condiții reale pentru o traducere satisfăcătoare a textelor tehnice, științifice, profesionale, adică a celor pentru care polisemia este contraindicată. Cu cât precizia terminologică și structurală este mai mare (în lipsa trăsăturilor figurative și emoționale), care are și un caracter internațional, cu atât este mai înaltă calitatea traducerii automate, deoarece nu i

se cere mașinii ceea ce ea nu poate – să fie om în sensul adevărat al cuvântului.

Așadar, atunci când traducem de urgență propriul text într-o altă limbă, recurgem destul de deliberat la ajutorul unui computer (după cum am constatat în observarea introspectivă ulterioară a propriului proces de traducere) și încercăm să ne formulăm gândul cât mai neutru, ajustându-l la algoritmul traducerii automatizate în mod lexical, gramatical și stilistic. Adică am venit în mod deliberat în „ajutorul calculatorului”, lipsindu-ne de posibilitatea transmiterii figurative a unui mesaj pentru a ne facilita munca.

Când vine vorba de traducerea unui text-gând fără ambiguități, este necesară o astfel de abordare a traducerii sensului său atât în limba-sursă, cât și în limba-țintă. Dar dacă vorbim despre un mesaj care are precedent și alte aspecte figurative, atunci urmărind viteza activității, pierdem din expresivitatea artistică și, dacă mergem mai departe, din posibilitățile de autoexprimare creativă și dezvoltarea limbajului în ansamblu.

Dându-și seama că întregul complex de recunoaștere și decodificare a capacității comunicative umane este inaccesibil mașinii, acum, fără să se gândească la consecințe, fiind ghidat de pragmatism și mergând spre Inteligența Artificială, utilizatorul computerului merge automat la apropierea personală cu mașina și la pierderea ireparabilă a cursului natural de traducere a gândului-text spre simplificarea acestuia, adică spre primitivizarea propriilor capacități intelectuale. Acest proces va continua din cauza tendinței inițiale inerente a personalității umane de a-și face viața mai ușoară, ghidată de obiective socio-economice cu îndepărtarea nuanțelor emoționale și etice. **Prin reducerea propriului volum de gândire creativă, utilizatorul urmează reproducerea ei liniară în conformitate cu șabloane impuse de „gândirea” automată. Așa se impune și se realizează treptat „educația” utilizatorului. Aceasta nu este victoria Inteligenței Artificiale, ci înfrângerea omului în căutarea iluziei proprii sale îmbunătățiri.** Căci, prin reducerea propriilor oportunități creative care consumă mai mult timp, dar de dragul conformării cu sarcinile imediate, utilizatorii contribuie la pierderea multor abilități și deprinderi personale.

Omul este o creatură socială. Perversiunile din conștiință apar din sațietate. Una dintre cele mai vechi și mai periculoase este dorința de a crea tehnologii pentru controlul conștiinței umane în numele unei dorințe foarte banale – putere nelimitată asupra omenirii, în interesul unei ierarhii piramidale cu așa-numita „superinteligență” la vârful ei. În timp ce glorifică știința, transumanismul astăzi își înalță în primul rând rezultatele aplicative, ignorând științele fundamentale.

Citindu-l pe Orwell, te surprinzi gândindu-te la ceea ce se întâmplă să fie un lucru foarte cunoscut: „Cu excepția câtorva cuvinte comune tuturor listelor, nu există un vocabular care să exprime funcția Științei ca obicei al minții sau ca mod de gândire, indiferent de ramurile ei. În realitate, nici nu există, în Nouvorba, vreun cuvânt care să însemne „Știință”: orice înțeles pe care un asemenea prezumptiv cuvânt l-ar transmite este suficient de bine acoperit de termenul SOCENG” [14, p. 341].

Știința este o muncă grea, iar descoperirile fundamentale sunt rare. Pe de altă parte, autoritățile stimulează preponderent potențialul aplicativ, practic al științei, eficiența momentană a acesteia fără o cercetare aprofundată a efectelor sale ulterioare. Sistemul social encratic așteaptă de la noi doar reducerea comunicării lingvistice la limbajul formulelor și al numerelor. Eliberându-ne de seria asociativă, de precedența gândirii etc., noi pierdem straturi uriașe de experiență umană, partea empirică a noastră și, ca urmare, rămân doar limbajul encratic și rudimentele de natură biologică trunchiată care răspund la semnale electronice. Devine din ce în ce mai evident că este mai ușor să urmărești activitatea mentală individuală folosind o mașină decât să crezi o Inteligență Artificială perfectă.

O’Connell M., reflectând asupra obiectivelor de anvergură ale tehnocrației, demonstrează viziunea lui sumbră asupra tehnologiei ca „instrument al deprăvirii umane în serviciul puterii, banilor și războiului” [1, p. 133].

Istoria transumanismului aduce mărturie unei viziuni mecaniciste asupra vieții umane, care concepe persoana drept un dispozitiv. Astfel se poate spune că transumanismul postulează o mișcare de eliberare a omului de conținutul biologic în sine. „Există o altă viziune asupra acestei chestiuni: o interpretare opusă echivalentă, și anume că o astfel de eliberare aparentă în realitate nu este altceva decât înrobirea finală și completă a omului de către tehnologii” [1, p. 14].

Cu toate acestea, omenirea autogenează un anumit optimism – aceasta este o proprietate naturală unică – memoria genetică, emoțională și socio-istorică, precum și capacitatea de a traduce individual gândurile în limba lor maternă și în orice altă limbă. Întregul complex de recunoaștere și decodificare a capacității comunicative umane este inaccesibilă mașinii, adică Intellectului Artificial. Din punctul nostru de vedere, e necesar de a separa teoria traducerii artistice ca știință transdisciplinară a transformării reflectării figurativ-emoționale a lumii într-o formă lingvistică. Ea urmează să fie tratată drept o parte de sine stătătoare a teoriei generale a traducerii.

BIBLIOGRAFIE

1. O’Connell M. *Iskusstvennyy intellekt i budushchee chelovechestva*. Moskva: Eksmo, 2019. 272 p.
2. Korsakov A.I. *Religiya i nauka v trudakh osnovatelya pervogo pozitivizma*. In: *Vestnik PSTGU. Seriya I: Bogoslovie. Filosofiya*. Vyp. 2 (40). Moskva, 2012, p. 80-92.
3. Kay-Fu Li. *Sverkhderzhavy iskusstvennogo intellekta*. Kitay, Kremnievaya dolina i novyy mirovoy poryadok. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, 2019. 240 p.
4. [on-line] www.cost.eu/cost-action/language-in-the-human-machine-era/ (vizitat la 16.05.2020).
5. Komissarov V.N. *Perevod kak ob’ekt lingvisticheskogo issledovaniya*. In: *Problemy perevodcheskoy interpretatsii teksta v trudakh rossiyskikh lingvistov kontsa 20-go goda*. Khrestomatiya. Erevan: Lingva, 2009, pp. 5-21.
6. Golovin S.Yu. *Slovar’ psikhologa-praktika*. 2-e izd., Pererab. i dop. Mn.: Kharvest, M.: AST, 2001. 976 p.
7. Ghiu B. *Despre traducere, o perspectivă franceză (de lucru)*. În: *Atelier LiterNet*. [on-line] <http://atelier.liternet.ro/articol/16702/Bogdan-Ghiu/Despre-traducere-operpectiva-franceza-de-lucru.html> (vizitat la 20.11.2018).
8. Ghiu B. *Europa este traducere, interviu consemnat de M. Martin*. În: *Dilema veche*. 2015, nr. 586, pp. 7-13. [on-line] <http://dilemaveche.ro/sectiune/zicultura/articol/europa-este-traducere-interviu-bogdan-ghiu> (vizitat la 13.10.2015).
9. Psurtsev V.D. *K probleme perevoda i interpretatsii khudozhestvennogo teksta: ob odnom kriterii adekvatnosti*. V: *Problemy perevodcheskoy interpretatsii teksta v trudakh rossiyskikh lingvistov kontsa 20-go, nachala Lingva*. Erevan, 2009. 260 p.
10. Zimbardo F., Lyayppe M. *Sotsial’noe vliyanie*. SPb: Piter, 2000. 448 p.
11. Barthes R. *La guerre des langages*. Le Conferenze dell’Associazione Italiana Culturale, 1973 (Bart R. *Voyna yazykov*. *Vystuplenie na simpoziume*. *Perevod vypolnen po izdaniyu Barthes R. Le bruissement de la langue* P. Seuil, 1984, pp. 127-132). [on-line] <http://redpsychology.wordpress.com/2013/11/23> (vizitat la 07.09.2018).
12. Reiss K. *Klassifikatsiya tekstov i metody perevoda*. In: *Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoy lingvistike*. Sb. M., 1978, p. 202-228. [on-line] <http://www.philology.ru/linguistics1/reiss-78.htm> (vizitat la 15.10.2018).
13. Barthes R. *Opere alese* (Bart R. *Izbrannye raboty*. *Semiotika. Poetika*. M., Sost., Obşch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova. M.: Progress, 1989. 616 p.
14. Orwell G. 1984: roman./traducere din limba engleză de Mihnea Gafița. Iași: Polirom, 2012, p. 348.
15. Condrea I. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chişinău: Cartdidact, 2006. 266 p.
16. Robot A. *Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu. Text ales și îngrijit, studiu introductiv, repere biografice, note și comentarii, iconografie de Nina Corcinschi*. Chişinău: Știința, 2018. 448 p.
17. Danilov N. *Maşa și Extrateresul*. Roman. Iași: Polirom, 2005. 264 p.
18. Braudel F. *Struktury povsednevnosti: vozmozhnoe i nevozmozhnoe*. Vol. I, M.: Progress, 1986. 623 p.